

PEDAGOGIK TEXNALOGIYALAR

O'zbekiston Jurnalistika va Ommaviy Kommunikatsiyalar universiteti

Iqtisodiyot fanlari nomzodi PHD, Mediamenejment va mediamarketing kafedrası

mudiri

Mamasoatov Dilshod Ravshanovich

Kafedra o'qituvchisi

Mullajonov Iskandar Tadjibayevich

Ta'lim–tarbiya mazmuni, maqsad va vazifalari davrlar o'tishi bilan kengayib borishi natijasida uning shakl va usullari ham takomillashib bormoqda. Hozirda inson faoliyatining asosiy yo'nalishlari ulardan ko'zda tutilgan maqsadlarni to'liq amalga oshirish imkoniyatini beruvchi yaxlit tizimlar, ya'ni texnologiyalarga aylanib bormoqda. Huddi, shu kabi ta'lim-tarbiya sohasida ham so'nggi yillarda pedagogik texnologiya amal qila boshladi. Pedagogik texnologiya tushunchasi ta'lim-tarbiya amaliyotini rivojlantirish ehtiyojlari asosida kelib chiqqan, va hozirda pedagogika, psixologiya fanlarida o'z o'rniga ega bo'lgan keng ko'lamli serqirra tushunchadir. Pedagogik texnologiyada ishlab chiqarish sohalaridagi turli texnologiyalardan farqli ravishda ishlov beriladigan material o'quvchining aqliy, ruhiy, axloqiy sifatlari bo'lib, ularga o'qituvchi, tarbiyachi tamonidan ma'lum maqsadlarga erishish yo'lida har turli ta'sirlar o'tkaziladi.

Pedagogik texnologiya o'zida quyidagi o'ziga xos xususiyatlarni namoyon etadi:

1) Pedagogik texnologiya pedagogik jarayonni takomillashtirish, optimallashtirishga bo'lgan ijtimoiy ehtiyojni qondirish omili sanaladi.

2) Pedagogik texnologiya didaktik, tarbiyaviy xarakterdagi ta'lim-tarbiya jarayonini samarali, mahoratli tarzda tashkil etishga oid nazariy va amaliy bilimlar majmui, metodologik fan sifatida namoyon bo'ladi.

3) Pedagogik texnologiya ta'lim-tarbiya jarayonining umumiy mohiyatini aks ettiruvchi yaxlit jarayondir.

4)Pedagogik texnologiya yo‘naltiruvchanlik vazifasini bajaradi, ya'ni, u shaxsni rivojlantirish, tarbiyalash, shakllantirish uchun xizmat qiladi.

5)Pedagogik texnologiya - shaxsiylik xususiyatiga ega bo‘lib, muayyan texnologiyalarni ta‘lim-tarbiya jarayonida qo‘llashga nisbatan yagona, qat‘iy, me‘yoriy talablar qo‘yilmaydi.

6) Har bir pedagog u faoliyat olib yuritayotgan ta‘lim-tarbiya muhitining xususiyatlari, mavjud ichki va tashqi shart-sharoitlarini inobatga olgan holda muayyan texnologik yondashuvni amalga oshirish imkoniyatiga ega.

7)Pedagogik texnologiya o‘zida ta‘lim-tarbiya va shaxs taraqqiyoti birligini ifoda etadi.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODOLOGIYA

Garchi "Pedagogik texnologiya" nazariyasi g‘oyalarining asoslanganiga qariyb bir asr bo‘lgan bo‘lsa, o‘quv fani sifatida respublika oliy ta‘lim muassasalarida o‘qitilayotganiga unchalik ko‘p vaqt bo‘lgani yo‘q. “Pedagogik texnologiya” fani amaliy-pedagogik fan sifatida o‘tgan asrning 90-yillarida shakllandi. U amaliypedagogik fan sifatida to‘la ravishda “Pedagogika” poydevoriga tayanadi va pedagogik metodologiyada o‘z o‘rnini aniq belgilaydi”. Bugungi kunda fan asoslari o‘zida eng ilg‘or pedagogik qarashlarning dinamik rivojini aks ettiradi. O‘tgan vaqt ichida ta‘lim jarayoniga texnologik yondashuvning nazariy-metodologik asoslari o‘rganildi, ta‘lim va tarbiya jarayonini texnologik yondashuv asosida tashkil etish natijalari tahlil qilinib, muayyan xulosalarga kelindi. Mustaqillik yillarida O‘zbekiston Respublikasining uzluksiz ta‘lim tizimiga ham ilg‘or pedagogik texnologiyalami faol tatbiq etishga e‘tibor qaratilib, bu borada sezilarli yutuqlarga ham erishildi. Pedagogik texnologiya nazariyasi o‘tgan asrning ikkinchi yarmidan boshlab asoslanib kelinayotgan bo‘lsada, aynan “pedagogik texnologiya” tushunchasiga nisbatan turlicha yondashuvlar mavjud. Xususan, pedagog olim V.P.Bespalko pedagogik texnologiyani “amaliyotga tatbiq qilinadigan muayyan pedagogik tizim loyihasi” deya ta‘riflaydi. hamda asosiy diqqatni o‘quv-pedagogik jarayonni oldindan qaratadi. N.F.Talizina esa pedagogik texnologiyani “fan va amaliyot oraliq‘ida muayyan tamoyillarni olg‘a suruvchi metodlar ishlab chiqaruvchi, ularni izchil qo‘llash kabi masalalarni hal etishga yo‘naltirgan

mustaqil fan” bo‘lishi lozimligini qayd etadi. So‘nggi o‘n yilliklar davomida nutqimizda “pedagogik texnologiya”, “zamonaviy pedagogik texnologiya”, “o‘qitish texnologiyasi” kabi tushunchalar keng qo‘llanilmoqda. Aksariyat pedagoglar “ta’lim texnologiyasi” va “pedagogik texnologiya” tushunchalari mazmunan bir ma’noni anglatishini aytadi. Bunday yondashuv u qadar to‘g‘ri emas. Zero, yuqorida qayd etib o‘tilganidek, ta’lim jarayonini texnologiyalashtirish g‘oyasi dastlab G‘arbiy Yevropa va AQSHda shakllangan. Ularda “Pedagogika” fani mavjud emas, shu bois “pedagogik faoliyat”, “pedagogik texnologiya” tushunchasi ham iste’molda yo‘q. Ushbu mamlakatlarda shaxsga ilmiy bilimlarni berish jarayoni “ta’lim jarayoni” sifatida nomlanadi, shaxsga bilimlar berish, uning ma’lumotini oshirish, ta’lim samaradorligini ta’minlashga xizmat qiluvchi fanlar majmui “Metodika” deb yuritiladi. Metodika fanlarini o‘qitishda asosiy e’tibor ta’lim sifatini yaxshilash, uning samaradorligini ta’minlashga qaratiladi. O‘zbekiston Respublikasi ta’lim amaliyotida o‘qitilib kelinayotgan “Pedagogika” fanining predmeti shaxsni shakllantirish, uning kamolotini ta’minlashga yo‘naltirilgan ta’limiy va tarbiyaviy faoliyatni tashkil etish jarayonining mazmunidan iborat. Ya’ni, shaxs kamoloti ta’limiy va tarbiyaviy faoliyat jarayonining natijasi sifatida namoyon bo‘ladi.

TAHLIL VA NATIJALAR

Mualliflarning “pedagogik texnologiya” tushunchasini yoritishga yondashuvlari ham turlicha. Masalan: “Pedagogik texnologiya” tushunchasining mohiyati: - ta’lim jarayoniga topshiriqli yondashuv - bosqichli o‘qitish, mazmunli umumlashma - barcha jihatlariga ko‘ra o‘ziga xos, samarali natijalarni qo‘lga kiritish imkonini beruvchi pedagogik tizimni tashkil etish bilan bog‘liq holda ta’lim tizimi doirasida olib borilayotgan tadqiqot nazariyasi va amaliyotining muayyan tarmog‘i- texnologik loyihaga asoslangan ta’lim jarayonini tashkil etish usuli – ta’lim shakllarini takomillashtirish vazifasini ko‘zlagan o‘qitish va bilimni o‘zlashtirishning barcha jarayonlarini texnika va inson omillarida, ularning birgalikdagi harakatlari vositasida yaratish, tadbiq etish va aniqlashning izchil metodi (YUNESKO); - pedagogik maqsadlarga erishish yo‘lida foydalaniladigan barcha shaxsiy, uskunali va metodologik vositalarning tizimli yig‘indisi va ularning amal qilish tartibi - ta’lim jarayoniga

nisbatan o‘ziga xos yondashuv; - ijtimoiy-muhandislik tafakkurining pedagogik ifodasi, texnokratik ongning pedagogikaga ko‘chirilgan tasviri, ta‘lim jarayonining muayyan standard - didaktik maqsad, talab etilgan o‘zlashtirish darajasiga erishish, ta‘lim jarayonini avvaldan loyihalashtirish - pedagogning o‘qitish (tarbiya) vositalari yordamida o‘quvchilarga muayyan sharoit va izchillikda ta‘sir ko‘rsatishi va mazkur faoliyatning mahsuli sifatida ularda oldindan belgilangan sifatlarni shakllantirish jarayoni - muayyan vaziyatlarda pedagogik masalalarni yechishning optimal usuli - kutilayotgan natijaga erishish jarayonining tavsifi . Rivojlangan mamlakatlar ta‘lim tizimida shaxs ijtimoiylashuvini ta‘minlovchi yetakchi omil sifatida ta‘lim jarayoni e‘tirof etilsa, biz shaxsning shakllanishida talim hamda tarbiya jarayoni birdek ahamiyatga ega ekanligiga urg‘u beramiz. Aksariyat hollarda esa tarbiya jarayoni bu borada ustuvor bo‘lishi lozim, chunki o‘zida axloqiy xislatlarni namoyon eta olgan shaxsgina ijtimoiy munosabatlarni tashkil etish jarayonida ular mazmunining ijobiy xususiyat kasb etishini taminlaydi, axloqli insongina ta‘limni qadrlay oladi, zero, axloqning asosiy kategoriyalaridan ham bilimlilik sanaladi, degan g‘oyani ilgari suramiz. Shunday ekan, bu o‘rinda “pedagogik texnologiya” tushunchasining qo‘llanilishi, shuningdek, asosiy e‘tiborni faqat ta‘lim jarayonini samarali tashkil etishgagina qaratmay, balki ham ta‘lim, ham tarbiya jarayonining samaradorligini ta‘minlashga birdek qaratish lozimdir. “Ta‘lim texnologiyasi” tushunchasi “ta‘lim metodikasi” tushunchasiga nisbatan kengdir. Ta‘lim metodi - o‘quv jarayonining majmuaviy vazifalarini yechishga yo‘naltirilgan pedagog va o‘quvchilarning birgalikdagi faoliyati usuli. Ta‘lim texnologiyasi – ta‘lim maqsadiga erishish jarayonining umumiy mazmuni, ya‘ni, avvaldan loyihalashtirilgan ta‘lim jarayonini yaxlit tizim asosida, bosqichma-bosqich amalga oshirish, aniq maqsadga erishish yo‘lida muayyan metod, usul va vositalar tizimini ishlab chiqish, ulardan samarali, unumli foydalanish hamda ta‘lim jarayonini yuqori darajada boshqarish sifatida qaralib kelingan. Lug‘aviy jihatdan “ta‘lim texnologiyasi” tushunchasi – ta‘lim jarayonini yuksak mahorat, san‘at darajasida tashkil etishga doir ma‘lumotlar beruvchi fan, ta‘limot ma‘nosini anglatadi. Pedagogik texnologiya masalalarini tadqiq etishda ham umumiy ilmiy pedagogik tadqiqot metodlari faol qo‘llaniladi. Shuni aytib o‘tish joizki, ayni

vaqtda taʼlim texnologiyasi tushunchasini mantiqiy- gʻoyaviy jihatdan izohlash borasida yagona toʻxtamga kelinmagan. Taʼlim-tarbiya jarayoniga pedagogik texnologiyani tatbiq etish yuqorida qayd etilgan dolzarb muammoni ijobiy hal etishga xizmat qiladi. Taʼlim tizimini texnologiyalashtirish gʻoyasi oʻtgan asrning boshlarida Gʻarbiy Yevropa, AQSHda taʼlim tizimini isloh qilish, taʼlim samaradorligini oshirish, shaxsning ijtimoiylashuvini taʼminlash uchun muayyan shart-sharoitni yaratish borasidagi ijtimoiy harakat yuzaga kelgan davrda ilk bora oʻrtaga tashlandi. Mazkur gʻoya 30- yillarda taʼlim jarayoniga “pedagogik texnika” (“taʼlim texnikasi”) tushunchasining olib kirilishi bilan asoslandi. Bu davrlarda yaratilgan maxsus adabiyotlarda “pedagogik texnika” (yoki “taʼlim texnikasi”) tushunchasi “oʻquv mashgʻulotlarini aniq va samarali tashkil etishga koʻmaklashuvchi usul va vositalar yigʻindisi” tarzida talqin etildi hamda oʻquv jarayoniga oʻquv va laboratoriya jihozlarining olib kirilishi, ulardan samarali, unumli foydalanish, material mazmunini koʻrsatmali qurollar yordamida tushuntirish kabi holatlar taʼlim samaradorligini oshirishga yordam beruvchi yetakchi omillardir, deya baholandi. XX asming 50- yillarida taʼlim jarayonida texnik vositalarni qoʻllash “taʼlim texnologiyasi” yoʻnalishini belgilab beruvchi omil deya eʼtirof etildi, asosiy eʼtibor magistrlar auditoriyasini kengaytirish texnik vositalardan foydalanish evaziga amalga oshirilishi, texnik vositalarning imkoniyatlarini yanada takomillashtirish, ulaming axborot sigʻimini kengaytirish, axborotlarni uzatish xizmatini sifatli tashkil etish, taʼlim olishni individuallashtirish kabi masalalarga qaratildi. Bu borada olib borilgan tadqiqotlarning obʼekti, tayanch nuqtasi sifatida texnik vositalar imkoniyatlari, ularni takomillashtirish jarayoni qabul qilindi, shuningdek, oʻquv jarayonini “texnologiyalashtirish”ning tashkiliy jihatlarini oʻrganishga alohida urgʻu berildi. 60- yillarning boshlarida taʼlimni dasturlash asosida taʼlim jarayonini tashkil etish “texnologiya” tushunchasining mohiyatini ochib beruvchi omil sifatida koʻrila boshlandi. Taʼlim texnologiyalari umumiy asoslarining negizi boʻlgan qonuniyatlardan xabardor boʻlish uchun “qonuniyat” tushunchasining mohiyatini yetarli darajada anglab olish talab qilinadi. Shunga koʻra pedagogikada har qanday fanning qonuniyatlarini yoritishda tizimli tarkibiy yondashuv uning metodologik asosi boʻlib xizmat qiladi. Binobarin, tizimli-

tarkibiy yondashuv pedagogik-texnologik tizimda kechadigan ketma-ket doimiy takrorlanib turuvchi, muhim, zarur, barqaror aloqalarini yoritish imkonini beradi. “Pedagogik texnologiya” fani tomonidan o‘rganiladigan yaxlit pedagogik jarayon qonuniyatlarining namoyon bo‘lishi uchun quyidagi omillar o‘rtasidagi aloqalarni tahlil qilish zarur: 1) pedagogik jarayon bilan keng ko‘lamli ijtimoiy jarayonlar va shart-sharoitlar o‘rtasidagi; 2) pedagogik jarayonning tarkibiy qismlari o‘rtasidagi (ichki aloqadorlik); 3) o‘qitish, ta‘lim, tarbiya va shaxs rivoji o‘rtasidagi; 4) tarbiya va o‘z-o‘zini tarbiyalash jarayonlari o‘rtasidagi; 5) pedagogik rahbarlik va ta‘lim oluvchilarning mustaqil faoliyati o‘rtasidagi; 6) barcha tarbiya sub‘ektlariga tarbiyaviy ta‘sir ko‘rsatish jarayoni o‘rtasidagi; 7) pedagogik topshiriq, ta‘lim (tarbiya) mazmuni, metodlari, vositalari va pedagogik jarayonning tashkiliy shakllari o‘rtasidagi. Yuqorida ko‘rsatilgan omillar o‘rtasidagi aloqalarni tahlil qilish natijasida pedagogik texnologiya asoslarini o‘qitishning qonuniyatlari aniqlanadi. Ular quyidagilardir: Birinchi qonuniyat. Texnologik mazmunga ega pedagogik jarayon yaxlit holda jamiyat hayotining ijtimoiy, qisodiy va madaniy sohalarida ro‘y berayotgan o‘zgarishlar natijasida har tomonlama rivojlangan, mustaqil fikrlovchi, zamonaviy texnika va texnologiyalar bilan bevosita ishlay oladigan mutaxassisni tayyorlash borasidagi ehtiyoji bilan shartlanadi. Ikkinchi qonuniyat. Pedagogik-texnologik jarayon samaradorligi bevosita moddiy, ruhiy, ijtimoiy-axloqiy, gigiyenik va estetik shart-sharoitlarga bevosita bog‘liq. Uchinchi qonuniyat. Pedagogik jarayonda ta‘lim, tarbiya va shaxs rivoji, shuningdek, o‘z-o‘zini qayta tarbiyalash, pedagogik rahbarlik va tarbiyalanuvchilarning mustaqilligi bir-biri bilan aloqador va o‘zaro bog‘liq bo‘ladi. To‘rtinchi qonuniyat. Amaliy jihatdan pedagogik jarayon samaradorligini uning ishtirokchilari tomonidan ta‘lim va tarbiya sohasida tashkil qilinadigan faoliyatlari birligi hal qiladi. Beshinchi qonuniyat. Pedagogik texnologiya vazifalarning ijobiy yechimi magistrning yosh, psixologik va shaxsiy xususiyatlari, shuningdek, jamoaning rivoji darajasi bilan belgilanadi. Oltinchi qonuniyat. Ta‘lim (tarbiya) jarayonining mazmuni vazifalarni aniq belgilash asosida shakllantiriladi. Yettinchi qonuniyat. Ta‘lim (tarbiya) metod va vositalari ta‘limiy (tarbiyaviy) topshiriqlar va mavjud vaziyatlar mazmunidan kelib chiqib tanlanadi. Sakkizinchi qonuniyat. Pedagogik jarayonni tashkil qilish shakllari

pedagogik faoliyat vazifalari, mazmuni, tanlangan metod va vositalari asosida belgilanadi. To‘qqizinchi qonuniyat. Ma’lum sharoitda ajratilgan vaqt bo‘yicha pedagogik jarayonga doir barcha ichki va tashqi o‘zaro aloqadorliklarning bir butun, yaxlit holda inobatga olinishi eng yuqori natijalarga erishishni ta’minlaydi. O‘ninchi qonuniyat. Ta’lim jarayonida pedagog va magistr, tarbiya jarayonida esa tarbiyachi hamda tarbiyalanuvchi o‘rtasida ob’ektiv qonunlarga asoslangan qayta aloqa mavjud bo‘ladi. O‘n birinchi qonuniyat. Pedagogik jarayonda kutilgan natijaga o‘zaro aloqadorlik asosida belgilangan vazifalar, ta’lim (tarbiya) mazmuni, shakli, metod va vositalarining maqsadga to‘la mos kelgandagina erishiladi.

XULOSA VA TAKLIFLAR

Xulosa qilib shuni aytish lozimki, zamonaviy taraqqiyot o‘tgan asrning boshlarida jamiyat hayotining barcha sohalarida texnologiyalarning qo‘llanilishiga zamin yaratdi. Mazkur holat bilan bog‘liq ravishda ta’lim muassasalari, aniqrog‘i, oliy o‘quv yurtlarida “Pedagogik texnologiya” o‘quv fanini o‘qitishga bo‘lgan ehtiyoj yuzaga keldi. Ta’lim texnologiyasi o‘quv faoliyatini samarali, muvaffaqiyatli tashkil etishga, ularning pedagog bilan o‘zaro hamkorlikda o‘quv materiallarini puxta o‘zlashtirishi uchun zarur sharoitlarni yaratishga xizmat qiladi. “Pedagogik texnologiya” o‘quv fani ham o‘zining texnologik yondashuv, texnologik madaniyat, pedagogik jarayon, loyihalash, pedagogik jarayonni loyihalash, modul, ta’lim maqsadi, tarbiya maqsadi, texnologik tizim, shaxsga yo‘naltirilgan ta’lim, pedagogik tashxis, interfaol metod, texnologik pasport, texnologik xarita hamda pedagogik mahorat elementlari kabi asosiy kategoriyalariga ega. Suhbat, anketa, intervyu, pedagogik tahlil, pedagogik kuzatish, modellashtirish, bolalar ijodini o‘rganish, test (predmetli va psixologik testlar), ta’lim muassasasi hujjatlarini o‘rganish, pedagogik tajriba, ekspert baholash, matematik-statistik tahlil kabi ilmiy-pedagogik metodlar pedagogik texnologiya masalalarini o‘rganishga yordam beradi. Barcha o‘quv fanlari singari “Pedagogik texnologiya” fani ham Pedagogika nazariyasi, Pedagogika tarixi, Xususiy metodika (xususiy fanlarni o‘qitish), Ta’lim menejmenti, Kreativ pedagogika, Hamkorlik pedagogikasi, Pedagogik innovatsiya, Falsafa, Etika (Axloqshunoslik), Sotsiologiya hamda Psixologiya fanlari kabi o‘quv fanlari bilan o‘zaro aloqadorlik va bog‘liqlikda o‘rganiladi.

REFERENCES

1. Ro‘ziyeva D. Pedagogik texnologiyalar va pedagogik mahorat. -Toshkent: “INNOVATSIYA-ZIYO”, 2019. 43-b.
2. Подкасистого И. Педагогика. -Москва, 2002. - С. 18.
3. Беспалько В.Г. Слагаемые педагогической технологии. - Москва: Педагогика, 1989. - С.6.
4. Талызина Н.Ф. Управление процессом усвоения знаний. - Москва: Изд-во, 1984. -С.13.
5. Исламгулова С.К. Технологичация процесса обучения в школе: теория и опыт - Алматы: Творческая педагогика, 2003. - С.23.
6. Inovatov U., Mushmov A., Usmonboyev M., Inog‘omova U. Pedagogika 1000 ta savolga 1000 ta javob. - Toshkent: Nizomiv nomidagi Toshkent davlat pedagogika umversiteti, 2012. 64-68 b.
7. Ro‘ziyeva D. Pedagogik texnologiyalar va pedagogik mahorat. - Toshkent: “INNOVATSIYA-ZIYO”, 2019, 16-b.
8. Shukruna B. O‘zbek tilining izohli lug‘ati”.5-jildli. Beshinchi jild. - Toshkent: O‘zbekiston Milliy ensiklopediyasi, 2008. 332-b.